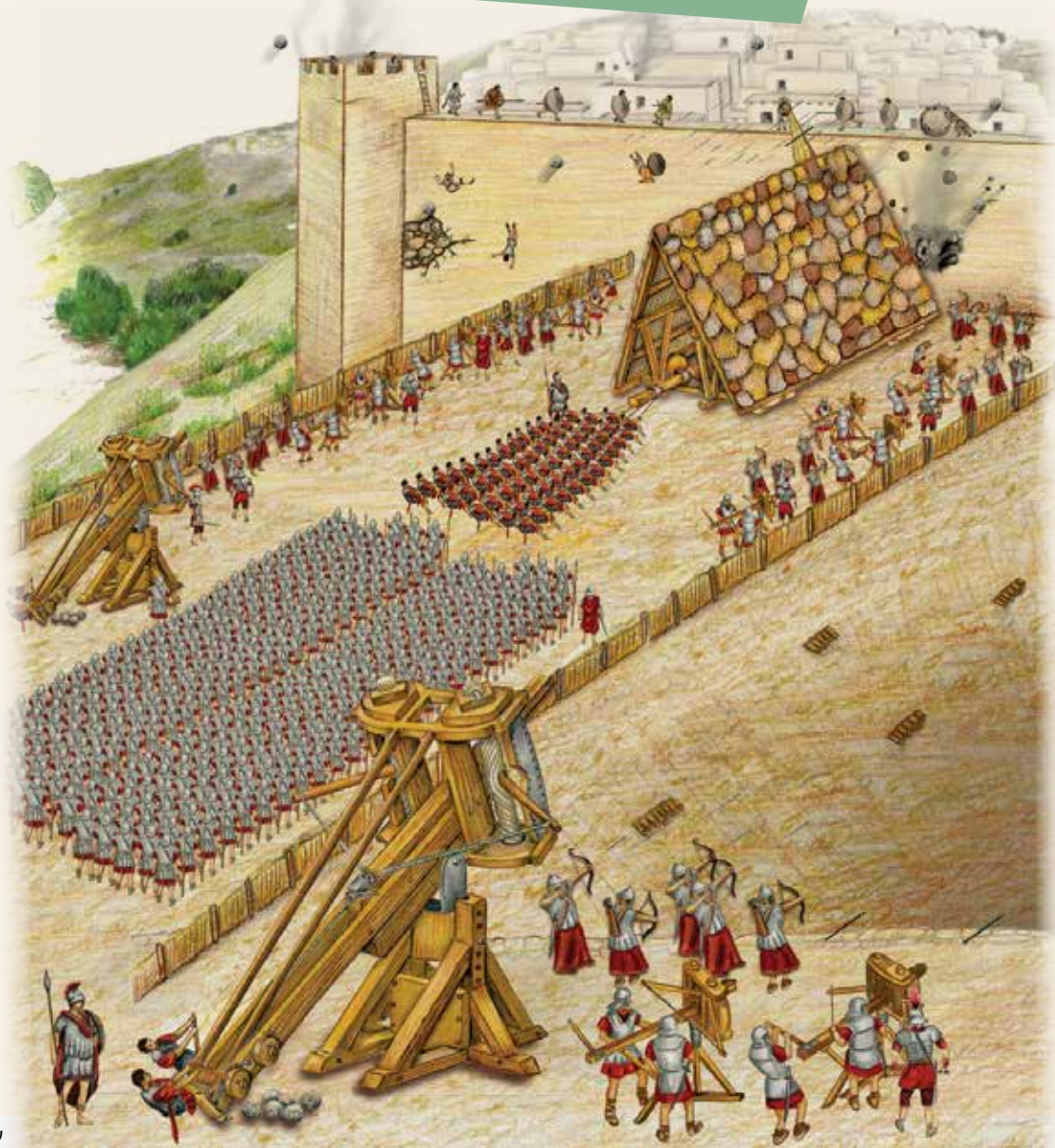


# עיר בראש סלע תלול

## על חורבנה וחשיפתה של יודפת

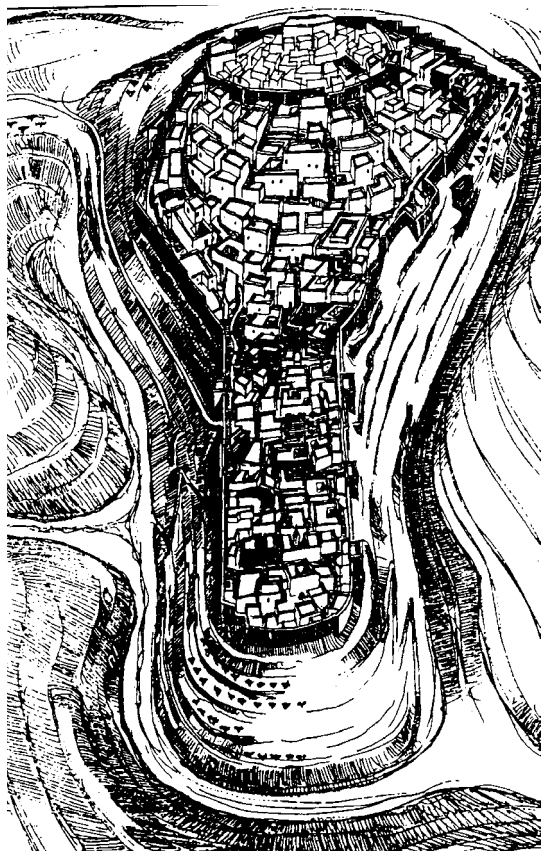


שחזור הקרב ביודפת

ובכך הפכו הגחלים הלוחשות של האי שקט בפרובינקיה, ללהבת המרד. בירושלים הוקמה "ממשלת המרד" שחילקה את ארץ ישראל היהודית למחוזות. לכל מחוז נשלח מושל שתפקידו היה להכין את המחוז לקראת

על ידי הקיסר נירון, לדכא את מרד היהודים שפרץ בפרובינקיה יהודה. כחצי שנה קודם לכן, הובס הלגיון הרומי ה-12 במעלה בית חורון, על ידי קבוצת קנאים קטנה בפיקודו של אלעזר בן שמעון

קייץ של שנת 67 לספירה, נאספו בשדות הפתוחים שממזרח לעכו-פתולמאס, 60,000 חיילים רומאים בפיקודם של אספסיאנוס, מבכירי המצביאים של האימפריה הרומית ובנו טיטוס. הם נשלחו



שחזור של יודפת



צילום אוויר של יודפת במבט לדרום

פתרונות מול הטקטיקה של הצבא הרומי. בתוך העיירה הלך מצב הנצורים והחמיר. בנוסף למחסור במים הלך וגדל מספר הנפגעים כתוצאה מהקרב עצמו על החומה הצפונית, ומהירי הבלתי פוסק שניתך על התושבים מ-160 הבליסטראות והקטפולטות שהקיפו את יודפת. יוסף מתאר את מעשי הגבורה שעשו כמה מהלוחמים ואף מזכיר אותם בשמם ובמקום מגוריהם: אלעזר בן שמאי מכפר סב שבגליל (כנראה כפר שעאב של ימינו) שהטיל אבן גדולה וריסק את איל הניגוח, והאחים נטירא ופיליפוס ילידי כפר רומה (מדרום להר עצמון) שתקפו את חיילי הלגיון העשירי. מתיאורים אלו עולה כמובן שהעיירה המבוצרת הייתה מלאה בפליטים מכפרי הסביבה.

ביום ה-47 למצור, לפנות שחר, פשטו חיילים רומאים מובחרים על החומה הצפונית, טבחו את השומרים ואפשרו לשאר חיילי הלגיונות לחדור אל העיירה ולכובשה. בעיר נערך טבח גדול. בסוף הקרב, הסגיר את עצמו יוסף בן מתתיהו לידי הרומאים ונלקח בשבי. כאן, בסופו של קרב יודפת, הקרב הראשון במרד הגדול, הפך יוסף בן מתתיהו להיות ההיסטוריון היהודי המפורסם ביותר, שהשאיר בידינו את העדויות המפורטות ביותר על ימי הבית השני.

### זיהוי האתר והחפירות בו

העיר יודפת נמצאה כמעט כולה בראש סלע תלול, המוקף מעברים תהומות איך חקר, ובנסות איש להשקיף למטה תשכנה עיניו מעמק פי התהום, ורק מרוח צפון

המאבק הן במישור החברתי והן במישור הצבאי. אל הגליל נשלח יוסף בן מתתיהו, איש צעיר כבן 30, ממשפחת כוהנים. בחצי השנה שהייתה לו הוא ניהל בין השאר גם מאבקים פנימיים בגליל, והכפיף למרותו את מרבית יישובי הגליל והגולן שבהם ביצר 19 יישובים כהכנה לקראת המלחמה ברומאים. בין יישובים אלו הייתה גם העיירה יודפת ששכנה בראש גבעה ושלוחה מבודדת במרכז הגליל התחתון המערבי.

### ממפקד להיסטוריון

במחצית אייר גתתכ"ז (67 לספירה) נע הצבא הרומי מעכו לכיוון דרום מזרח. עיר הפוליס ציפורי בירת הגליל המערבי נכנעה ללא קרב. הצבא הרומי הניס את "צבאו" של יוסף בן מתתיהו ללא הפעלת כוח בדרכו מזרחה ולאחר שהקיף את רכס הרי יוטבת של ימינו, כבש הצבא הרומי את הכפר היהודי גברה (מזוהה כיום בכפר עראבה) ושרף אותו. יום לאחר מכן התנוססו נסי הלגיונות מעל המפקדה הרומית שהוקמה על הגבעה ממערב ליודפת המבוצרת.

את הפיקוד על הקרב מהצד היהודי, נטל על עצמו יוסף בן מתתיהו, כפי שהוא מספר בספרו "מלחמת היהודים", ובמשך 47 ימים עמדו הלוחמים היהודים הבלתי מנוסים ובעלי הנשק הביתי, אל מול עשרות אלפי החיילים הרומאים המאומנים והמצוידים במיטב הנשק של העולם העתיק.

יוסף בן מתתיהו מתאר לפרטים את התנהלות המצור והקרבות תוך שהוא מזכיר מדי פעם את יכולותיו כמנהיג וכמצביא למצוא

נמצאה דרך אל העיר, כי שם נבנתה בצלע ההר, ואת המקום הזה בצר יוסף בהקימו את חומת העיר, לבל יוכלו האויבים להגיע משם אל ראש ההר, המתנשא למעלה. ועוד הרים הקיפו את העיר מסביב, ועל-כן נסתרה מכל עבריה מעיני אדם טרם הגיע אליה.

(יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ברומאים, ג' ד' 7) יודפת זוהתה במחקר כבר בשנת 1850 על ידי חוקר גרמני בשם שולץ, שזיהה אותה על פי התיאורים הגיאוגרפיים של יוסף בן מתתיהו והשם הערבי של המקום - ח' ג'יפת. זיהוי זה התקבל גם במחקר המודרני ואומת על ידי סקרים שבהם נאספו חרסים מהתקופה ההלניסטית ומהתקופה הרומית הקדומה. בשנת 1992 התחלנו בחפירה ארכיאולוגית בגבעת יודפת, שנמשכה שבע עונות, מטעם רשות העתיקות ואוניברסיטת רוצ'סטר ובמהלכה נחשפו חלקים גדולים מחומת העיירה וכמה שטחים של אזורי מגורים.

### בניית החומה

עיקר המאמצים הושקעו בחשיפת החומה הצפונית שחלקים קטנים שלה ביצבצו על פני השטח. התברר כי השלב הקדום ביותר שנבנה על פני הסלע הוא מהתקופה ההלניסטית, מאות 2-3 לפנה"ס. על פי הממצאים עולה כי היה זה יישוב של אוכלוסייה פגאנית. שלב



עצמות אדם ב"קבר האחים" שבבור המים



בתים פרטיים, מבט מזרחה

חיפשנו חיזוקים לתיארוך החומה כדי להיות משוכנעים שחומה זו אכן נבנתה לקראת המלחמה שבה נהרסה יודפת, ואכן, בסופו של עניין עלה הדבר בידינו. בצד הדרום מזרחי של העיירה, נבנתה החומה מעל כבשן

עמדו תחת מצפה הענפים. אולם כמעט לא עשו רעה לרומאים, בעוד אשר הם נפלו חללים בלי הרף, כי האויב היה רואה אותם והם לא ראוהו [...] וכוח כלי-הרובים המהירים וזורקי החצים היה חזק מאד, עד כי פלחו אנשים רבים בכת-אחת, והלם אבני הבליסטראות עקר את צנות החומה ופוצץ את קצות המגדלים [...] ובבקר נפגעה אישה הרה בבטנה בצאתה מפתח ביתה והילד הגיח מבטן אמו מהלך חצי ריס. כה גדול היה כח הבליסטראות! אולם עוד נורא מזה היה קול רעש המכונות ונפץ אבני הקלע. ותלי פגרים התגלגלו בהמולה מעל החומה, וצעקת הנשים בתוך העיר עלתה עד לב השמים ולקולן ענתה אנקת החללים מחוץ. (יוסף בן-מתתיהו, שם, ג', ז, 23)

זה הסתיים בחורבן עם שכבת שריפה ומעליו נבנתה חומה איתנה בעלת מגדלים שתוארכה לימי מלכות בית חשמונאי. בשלב מאוחר יותר, כנראה במחצית השנייה של המאה הראשונה לספירה, שימשו יסודות החומה החשמונאית לבניית חומה חדשה, שבאזור זה הייתה חומת סוגרים (חומה כפולה שבה המרחב שבין החומות מחולק לחדרים).

החומה החדשה הקיפה את כל שטח העיירה ולעתים כיסתה מבנים פרטיים שעמדו בדרכה או ביטלה אותם. יסודותיה לא עמוקים, בנייתה אינה אחידה, לעיתים היא חומת סוגרים ולעיתים חומה מלאה. ממצא זה מתאים לתיאוריו של יוסף בן מתתיהו על כך שביצורי היישובים נבנו בחופזה, כשארשותו עמדה כחצי שנה בלבד, עד שהגיע הצבא הרומי לגליל.



קטע של חומת הסוגרים

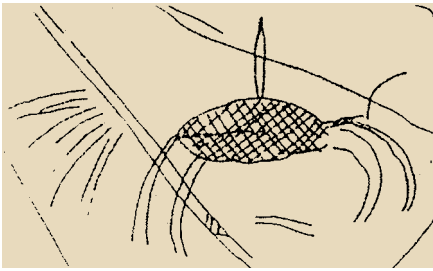
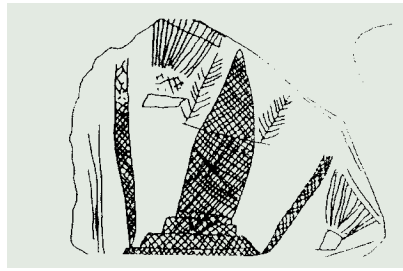
## עדויות לקרב הקשה

באחד מחדרי הסוגר התגלה מילוי מסודר של אבנים בפינת החדר שנועד כנראה לחזק את החומה אל מול ניסיונות פריצה מבחוץ. במפלסי הקרקע שכיסו חומה זו נמצאו ראשי חיצים של קשתות ושל קטפולטות, וכן אבני בליסטראות. על המדרון הצפוני מצאנו עדויות ברורות לשפיכת סוללת עפר שחוזקה במלט שבו נמצאו בין השאר גם ראשי חיצים ומסמרים של סנדלי הצבא הרומי. כל אלו הם עדויות חדות וברורות לקרב שהתנהל בנקודה זו במחצית המאה הראשונה לספירה. ממצא זה עולה בקנה אחד עם תיאוריו של יוסף בן מתתיהו על מצור יודפת:

המונים המונים מאנשי צבא יוסף נפלו חללים מחצי האויבים ומאבני הקלע, ובכלי-זאת לא משו מן החומה והמטירו אש וברזל ואבנים על שולחי האיל, אשר



חדר מעוטרי ברסקאות ועל רצפתו עצמות וראשי חיצים



## חורבן בתמוז

ממצא אחד נדיר ומיוחד, התגלה במפולת אחד הבתים. זוהי אבן שדה שטוחה ודקה בגודל של כ־15x5 ס"מ, ועליה תיאורים שנחרתו במכשיר חד משני צדדיה. בצד אחד מופיעה חרותת של יד, נפש, מאוזוליאום, הדומה מאד ל"קבר זכריה" בירושלים: מבנה מלבני הניצב על שלוש מדרגות ובראשו פירמידה. המבנה מכוסה בדגם רשת שמצביע כנראה על כך שזהו מבנה מלא. בצד השני נחרת תיאור סכמתי של סרטן. יתכן שלפנינו תיאור פיקטוגרפי של תחושותיו של אדם, שאינו יודע קרוא וכתוב, המרגיש את מותו המתקרב בעיירה הנצורה והעומדת ליפול בידי הרומאים. המאוזוליאום הוא סמל למוות באומנות הרומית ובחברה היהודית של המאה הראשונה לספירה והוא מופיע על גלוסקמאות, מערות קבורה ואף על נרות שכנראה הונחו בקברים. הסרטן הוא המזל של חודש תמוז. לפי יוסף בן מתתיהו נפלה יודפת בא' בתמוז!



עם סיום החפירות בסוף שנות ה־90, נעשה שימור ראשוני של חלק מהקירות ואחרים כוסו. הפרסקו שנחשף הוצא ממקומו ומוצג במוזיאון הכט בחיפה. בתחילת שנות האלפיים ערכנו במקום טקס זיכרון שבמהלכו הוטמנו עצמות האדם, בתוך אחד מבורות המים שבהם הייתה קבורת המונים, וסלע גלילי נושא כתובת המנציחה את מלחמתם של מגיני יודפת, הוצב בכניסה לאתר. לפני כארבע שנים, הוכנסה יודפת העתיקה לתכנית "ציוני דרך" במשרד ירושלים ומורשת, והאתר הפך להיות גן לאומי מוכרז. בהשקעה ראשונה לפני כשנתיים, שופרו השבילים, והוצבו באתר שלטי הסבר ייחודיים וכן אמצעי המחשה שונים. ולסיום, יש לציין את פריחת החצבים של יודפת. בתחילת אוקטובר עולים על הגבעה אלפי עמודי חצב לבנים, אחד מרכזי הפריחה הגדולים ביותר של חצבים בארץ ישראל.

בחלק הצפון מזרחי של השלוחה, במקום החיבור שלה אל הגבעה הנישאת מעליה, נחפרו חלקים משני בתי מגורים. הבתים בנויים בפשטות באבני שדה, רצפותיהם עשויות סלע מיושר או עפר מהודק, ועליהם וראי הונחו מחצלות. למרות פשטות הבנייה, אין אלו בתי עניים, אלא מהמעמד הבינוני גבוה וזאת על פי מקוואות טהרה הכנויים בשני הבתים. מכיוון ששני בתים אלו בעלי המקוואות, קרובים מאד למערה שבה התגלה בית בר, אנו נוטים להניח שיצרני השמן גרו בבתים אלו וייצרו שמן בטהרה כמקובל בתקופה זו. בכל בית יש בור מים שניזון ממי הגשם על הגגות.

מעט צפונה משם, במדרון הדרום מערבי של הגבעה, נחפרו מספר חדרים השייכים לבתים שנבנו במדרונות התלולים של הגבעה. הם נבנו בטרסות, חלק מהחדרים חצובים בסלע והקירות הושתתו על גבי הסלע.

אזור המגורים האחרון שנחפר הוא בצפון מזרח העיירה, בפנית החומה. זהו אחד האזורים התלולים של הגבעה וישנם הפרשי גובה גדולים בין יחידות הדיור. על כן סביר שהבתים היו בני שתיים ואולי אפילו שלוש קומות. במקום זה התגלתה גם אחת ההפתעות הגדולות של החפירה. אחד החדרים התגלה כשקירותיו ורצפתו מעוטרים בפרסקאות (תמישיחי קיר) בסגנון הפומפיאני השני, בדגם של חיקוי לוחות שיש, כמו בארמונות הורדוס או בבתי האמידים בירושלים. הרצפה מעוטרת בדגם של אריחים בצבעי שחור ואדום ועליה התגלו עצמות רגל של גבר וסביבן ראשי חיצים.

גם בחלק מהחדרים האחרים באתר ובכל בורות המים שנחפרו התגלו עצמות אדם. בשניים מהבורות שנחפרו התגלתה ערימה של עצמות אדם אסופות מאחורי קיר דל ובכל בור שהתחלנו לחפור בו נמצאו גם כן עצמות אדם. ככל הנראה נערך בIODפת טבח גדול, וגופות החללים הושארו באין קובר לתקופה של שנה לפחות. רק אז שבו תושבים שניצלו או תושבי כפרים סמוכים, נברו בהריסות, ליקטו את העצמות וקברו אותן בקברי אחים.

לצריפת כלי חרס שהיה במקום ולמעשה, "חתכה" אותו לחצי. בחפירה זהירה ממצאו כי הקדר שפעל במקום ייצר כלי חרס בדיוק כמו אלו שנמצאו על גבי רצפות הבתים ההרוסים. אם כן ניתן להסיק שפרק זמן קצר יחסית עבר בין ייצור כלי החרס שנמכרו בעיר על ידי אותו קדר, לבין ביטולו של הכבשן שעליו נבנתה החומה. ובתוך זמן קצר, נהרסה העיירה וניטשה. המטבעות המאוחרים ביותר שנמצאו על רצפות הבתים, ביחד עם ראשי חיצים ואבני בליסטראות, הם משנת 64 לספירה, שלוש שנים לפני נפילת העיירה על פי יוסף בן מתתיהו.

## מערכת מסתור

בצד הדרום מערבי של החומה, התגלתה מערכת מסתור קטנה בת שתי קומות של חללים שנחצבו בסלע. פיר היירדה אל המערכת, שניתן היה לסגירה, נחצב מתוך סוגר קטן בחומה. יש בכך עדות לתחושתם של התושבים כי גם אם המלחמה לא תצלח והיישוב ייפול בידי הצרים, ניתן יהיה להתחבא שם עד שוך הזעם. בתוך החדרים החצובים בשתי קומות התגלו כלי אגירה ומטמון מטבעות קטן שכלל גם מטבעות כסף מימי הקיסר נירון, המאוחר שבהם משנת 64 לספירה.

## בתים פרטיים: מפולת וקבורה

בארבעה שטחים ברחבי האתר נחפרו ונחשפו חלקים מבתי המגורים של תושבי יודפת. בכל המבנים נמצאה שכבת חרס ובחלק מהם גם סימני שריפה. כמעט בכל המבנים נמצאו ראשי חיצים ואבני בליסטרה, ובאופן מפתיע, גם עצמות אדם. המטבע המאוחר ביותר שהתגלה במבנים הוא משנת 64 לספירה, שנתיים לפני פרוץ המרד. בחלק הדרומי של העיירה התגלו חלקיו של בית פרטי שבחצרו היו שני כבשנים לצריפת כלי חרס, ביתו של קדר נוסף.